

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2014/04/gyertyanfy-andras-az-elmult-evtizedek-egyetemestortenelmek-vazlata-05-01-03/>

Gyertyánfy András

Az elmúlt évtizedek egyetemes történelmének vázlata

A tanulmány a XX. század végének és a XXI. század elejének a történetét dolgozza fel, nagyjából az új évezred első évtizedének a végéig. Első három fejezete a gazdaság, a politika és a kultúra világjelenségeit kísérli meg bemutatni, az utolsó pedig az európai integrációról szól, kitérve annak 1990 előtti történetére is. A szöveg eredetileg a középiskolai társadalomismeret-oktatás számára készült. Mivel a történelem új kerettantervében ez a korszak külön tematikai egységet alkot Egységesülő Európa, a globalizáció kiteljesedése címmel, annak tanításához is támpontokkal szolgálhat.

1. A GAZDASÁG

A világgazdaság működése

A hidegháborút követő korszakban továbbra is a neoliberais gazdaságpolitika volt az uralkodó, amely az egykori keleti tömb országaiban is elterjedt a kapitalizmus visszaállításával. Az irányzat atyja *Milton Friedman* chicagói közgazdász volt a '70-es években. Elmélete a gazdasági növekedést – szemben a *keynes-i* elképzelésekkel – az állami beavatkozás csökkentésétől várta. Eszerint alacsonyabb adókra, ezzel összefüggésben kevesebb szociális ellátásra és állami beruházásra van szükség. Az állami tulajdont magánkézbe kell adni (privatizáció), és lazítani kell a gazdaság működésének szabályain (dereguláció).

Mindez időben egybeesett az információs-technológiai forradalommal. Ez a mikrochipek 1971-es feltalálásával kezdődött, a számítógépek, majd az 1990-es években az internet és a mobiltelefon elterjedésével folytatódott. Az azonnal elérhető információ – ahogy egykor az első és a második ipari forradalomban a gőzgép és az elektromos áram – gyökeresen átalakította a gazdaság működését.¹

A neoliberais gazdaságpolitika és az információs forradalom eredménye a régóta tartó *globalizáció* felgyorsulása. Ez a fogalom elsődlegesen gazdasági jelentésű, és arra utal, hogy a korszakban a világ egyetlen nagy piaccá vált. A termelési folyamat világméretben racionalizálódik: lehetővé válik a kereslet pontos felmérése és leghatékonyabb módon való kielégítése, akár a *Föld* egy másik pontjáról, ahol kedvezőbbek a feltételek (például képzettebb és olcsóbb a munkaerő).² A tőzsdéken a történelemben először napi 24 órán át folyamatos a kereskedés, a világméretű pénzmozgások drámaian gyorsak és szinte áttekinthetetlenek.³ A gazdaság főszereplőivé a telephellyel, nemzeti kötődéssel már nem vagy alig rendelkező multinacionális, egyre inkább virtuális vállalatok és hálózataik válnak, amelyeknek részei a beszállító kisvállalkozók is (a régi kis kézműves műhelyekre, bedolgozói rendszerekre emlékeztető formában). Sikerük kulcsa a villámgyors alkalmazkodóképesség.⁴

Mindez a fejlett társadalmak szerkezetét is átalakította. A rétegek kevésbé homogének, mint korábban. Az egyén választásait egyre kevésbé egy társadalmi osztályhoz való

tartozása határozza meg: az individuum és kulturális értékválasztásai kerülnek előtérbe. A nagy társadalmi mozgalmak helyébe gyakran egy konkrét kérdésre szorító, átmeneti akciók lépnek.⁵

A világgazdaságban ma nincs semmiféle irányító hatalom, amely a stabilitását garantálná. Különösen kiszámíthatatlanok a reálgazdaságtól nagyrészt elszakadt pénzügyi folyamatok, amelyekben felfoghatatlan összegek cserélnek gazdát a *Földön* nap mint nap. A nemzetállamok elvesztették régi hatalmukat: többé már nem vagy alig választhatják meg az árfolyamokat, az inflációs rátát, a bérszínvonalat.⁶ Egyelőre nem találták meg az eltűnőben lévő állami ellenőrzés államok feletti helyettesítőjét sem, bár jelentős szerepet töltenek be az egyre szaporodó regionális gazdasági szervezetek: Európában az *EU*, Észak-Amerikában a *NAFTA*, Dél-Amerikában a *MERCOSUR*, Ázsiában az *ASEAN*.⁷

Az országok erőssorrendje

A nemzeti jövedelem a világ országaiban az 1990 és 2010 közötti húsz esztendő alatt átlagosan több mint kétszeresére emelkedett. Ez a megelőző két évtized hasonló értékének csak körülbelül a fele. A növekedés először az ezredforduló körüli években, majd a 2008-as világméretű válságot követően torpant meg. Az abszolút számok az országok közötti gazdasági erőssorrendet tükrözik. Immár egy évszázada a világ legnagyobb gazdasága (2010-ben 12 milliárd dollárnyi GDP-vel) az *Amerikai Egyesült Államoké*. A tudományos kutatás, a számítógép- és repülőgépgyártás terén továbbra is megkérdőjelezhetetlen volt elsősége, noha a világgazdaságból való részesedése a korszakban csökkent.⁸ Az *Európai Unió* országainak együttes GDP-je – szintén csökkenő hányadban – az *Egyesült Államokéval* volt egyenlő. A kontinens gazdaságilag legerősebb államai a vegyiparban világszerte a *Németország*⁹, továbbá *Nagy Britannia*, *Franciaország* és *Olaszország* voltak (2,5–2–2–1,5 milliárd dollárral). A harmadik helyre feljövő *Kína* (8 milliárd dollár) a korszakban több mint tizenegyszeresére növelte nemzeti jövedelmét. *Japán* (4 milliárd dollár) a korábbi évtizedekben még több mint tízszeres, ebben a korszakban azonban a világ átlagánál is kisebb növekedést elérve szorult a rangsorban *Kína* mögé. Az ötödik helyen a háromszoros növekedést felmutató *India* (3,5 milliárd dollár), a hatodikon *Oroszország* (1,5 milliárd dollár) állt, melynek gazdasága az ezredfordulóig hanyatlott, a korszak második évtizede alatt azonban több mint ötszörös növekedést ért el. A hetedik-tizedik legnagyobb gazdaság *Brazíliaé* (1,5 milliárd dollár), *Kanadáé*, *Dél-Koreáé* és *Mexikóé* (1-1 milliárd dollár) volt.¹⁰ Az ezekben az évtizedekben is rendszeres *G7*-tanácskozások (*Group 7*, tagjai: az *Egyesült Államok*, *Japán*, *Németország*, *Nagy-Britannia*, *Franciaország*, *Olaszország* és *Kanada*) egykor a világ hét legerősebb gazdaságú országát tömörítették. Ez a helyzet azonban – *Kína* és *India* gyors növekedésével – megváltozott. Az utóbbi években szokásossá váltak az újonnan megerősödő országokkal kibővített *G20*-tanácskozások is.

Az egy főre jutó GDP a jólét mutatója. A világ leggazdagabb országainak csoportjába négyféle ország tartozik: *Nyugat-Európa* országai, a volt fehér gyarmatok (*Egyesült Államok*, *Kanada*, *Ausztrália*, *Új-Zéland*), a Közel-Keleten *Izrael* és néhány olajtermelő *Öböl-menti* arab ország, a Távolszéli-Keleten *Japán* és *Szingapúr*. Ezek a 20 és 100 ezer dollár/fő GDP-jű országok ebben a húsz évben nagyjából az átlagos mértékben növelték nemzeti jövedelmüket. A közepesen gazdag országok általában ennél nagyobb gazdasági növekedést mondhattak magukénak. Ilyenek voltak a 10 és 20 ezer dollár/fő közé eső közép-európai új *EU*-tagok (köztük *Magyarország*), az 5 és 10 ezer/fő kategóriában a legtöbb *latin-amerikai* és *kelet-európai* ország, az ennél szegényebbek közül például *Kína* és *India*. A *Föld* ötven legszegényebb, 1000 dollár/fő GDP-nél is gyengébb eredményt elérő országának többsége azonban – zömmel a 800 milliós *szubszaharai térség* vagy más néven

Fekete-Afrika országai – az átlagnál kisebb növekedés vagy esetenként visszaesés révén még jobban leszakadtak a többi országtól, adósságterhük tovább nőtt.¹¹ Közöttük és a *Föld* többi országa között tehát nagyobb lett a szakadék. Szokás a gazdag Észak és a szegény Dél ellentétéről beszélni (az országok többségének elhelyezkedése szerint). Árnyaltabban megfogalmazva a még gazdagabbá váló gazdagok, a különböző szintekről és tempóban felzárkózók és a leszakadó szegények között tehető különbség.

A szegénység tényezői

Fekete-Afrika szegénysége kölcsönhatásban áll a korszakban már leginkább csak erre a régióra jellemző demográfiai robbanással. A *Föld* népessége 1900 óta ugrásszerűen megnőtt: 1900-ban 1,5, 1950-ben 2,5, 1990-ben több mint 5 és 2010-ben közel 7 milliárd embert számlált. A növekedés elsősorban *Kínát*, *Latin-Amerikát*, *Indiát* és *Afrikát* érintette, csúcspontja a '60-as-'70-es években volt, amikor a *Föld* lakossága évi 2%-kal gyarapodott.¹² Az okok hasonlóak azokhoz, amelyek a fejlett világbeli demográfiai robbanást jellemezték egy-két évszázaddal korábban: a halálozási arányszám csökkenése az orvostudomány, a higiénia, az élelmezés fejlődése következtében és a születésszám változatlansága. Korszakunkban az említett országok többsége már fokozatosan a demográfiai átmenet szakaszába lépett, amelyben – ismét a fejlett világ korábbi folyamataihoz hasonlóan – a születésszám fokozatosan csökkenni kezd. A világ népességének növekedési rátája 1971 óta csökken (1990: 1,5 százalék, 2010: 1 százalék közelében), az éves növekedés abszolút számmal kifejezve 1989 óta (akkor közel 90 millió, 2010: 75 millió). Kivétel ez alól a *szubszaharai Afrika*, ahol 2010-ben is 2% feletti volt az egymilliárdhoz közelítő népesség növekedési rátája.¹³ *Fekete-Afrika* szegénysége kölcsönhatásban áll a korszakban már leginkább csak erre a régióra jellemző demográfiai robbanással.

A növekvő népesség, a gazdasági fejletlenség, a súlyos adósságterhek és a nyomor ördögi kört képeznek. Az éhínség, a járványok (például az AIDS), a bűnözés és gyakran a háborúk égbekiáltó szenvedést okoznak a szegény, leszakadó vagy a fejlődés útján épphogy meginduló országokban élő embereknek.¹⁴ 2010-ben közel 1 milliárd éhezőt tartottak számon a világon, nagy részük *Ázsia* és a *Fekete-Afrika* lakója volt, a *Földön* évente mintegy 5 millió gyermek hal meg alultápláltság miatt.¹⁵ Az érintett területeken talán az oktatás kiépítése jelenthetne kitörést.

A demográfiai forradalom kísérőjelensége a migráció. A népesség a nagyvárosokban keres megélhetést, ami a bádoggvárosoknak nevezett városzéli nyomortelepek kialakulásához vezetett. Ezzel párhuzamos a kivándorlás a gazdagabb országokba. A második világháború utáni évtizedekben a volt gyarmattartó országokban volt gyarmataik lakosai, *Nyugat-Németországban* törökök és dél-európaiak telepedtek le, arányuk a nyugat-európai országokban elérte, eléri a lakosság akár több 10%-át. Az őslakosok és a bevándorlók kultúrájának különbözősége – a multikulturális együttélés – mindkét fél számára kihívást jelent. A gazdag országokban a '70-es években a növekedés lelassult, sok bevándorló munkanélkülivé vált, a velük kapcsolatos társadalmi feszültség megnőtt. Ezért az utóbbi évtizedekben nincs olyan célország, amely bevándorlókat fogadna. Ez pedig tovább súlyosbítja a túlnépesedő szegény országok helyzetét.

A javak országok közötti egyenetlen eloszlásával párhuzamosan egyenetlen az egyes országokon belüli eloszlásuk is. Becslések szerint a gazdag országok lakosságának is 10-30%-a képezi azt a tartósan szegény réteget, „underclass-t” vagy „roncstársadalmat”, amely leszakadva a társadalom közép- és felső rétegeitől, kimarad a globális gazdaság áldásaiból, a növekvő jólétből.¹⁶

A környezetrombolás

A növekvő jólét alapja a gazdasági növekedés. Ez egyszerre gazdasági és politikai kényszer. A vállalatok versenyében csak az lehet sikeres, aki versenytársainál többet tud innovációra (fejlesztésre, újításra) fordítani, ezáltal jobban alkalmazkodik a piac igényeihez, és így növelni tudja piaci részesedését, vagyis termelését. Az ebből származó többletbevétel lesz az újabb innováció forrása. De a demokráciában is csak az a politikai párt lesz sikeres, amelyik a tömegek anyagi természetű igényeit az eddiginél magasabb szinten tudja kielégíteni, ami a nemzetgazdaság növekedését feltételezi. A növekedés azonban felveti a Föld eltartóképességének kérdését. A növekedés – legalábbis a jelenlegi tapasztalat szerint – a természeti erőforrások egyre nagyobb mértékű kiaknázásával és fokozódó környezetszennyezéssel jár. Meddig folytatható ez? Ezt a kérdést először egy *Római Klub* elnevezésű tudóscsoport vetette fel 1972-ben.¹⁷ Az ENSZ szintén az 1972-es stockholmi tanácskozás óta tart környezetvédelmi konferenciákat. Ezeknek köszönhetően a 80-as évek végén sikerült világszinten kivonni a forgalomból az ózonréteget károsító anyagokat. Az 1990 óta tartó korszakban a globális felmelegedés kérdése került előtérbe.¹⁸ A széndioxid-kibocsátás – részleges és fokozatos – csökkentéséről 1997-ben aláírt *Kiotói jegyzőkönyvet* azonban a legnagyobb kibocsátók közé tartozó *Egyesült Államok*, nem ratifikálta, a ratifikálók többsége pedig nem teljesítette maradéktalanul ígéretét.

Közgazdasági iskolák eltérő értékelése

A világgazdaság működéséről, az e fejezetben említett jelenségekről (globalizáció, szegénység, a növekedés határai stb.) évtizedek óta vita folyik. A *neoliberális* közgazdaságtan hívei alapvetően elégedettek a világgazdaság teljesítményével és irányával. Tény, hogy a jólét világszinten növekszik, az élet egyre kényelmesebbé válik. Véleményük szerint a globalizált gazdaság soha nem látott lehetőségek forrása lehet sokak számára, az indulástól a teljes fejlettségig vezető út gyorsabb lehet, mint annak idején volt *Európában* vagy az *Egyesült Államokban*. Azok (az országok) maradnak ki belőle, akik ideológiai vagy politikai okokból ellenállnak. Az e véleményt osztók szerint a fő feladat a gazdasági akadályok lebontása, a dereguláció, amelynek persze a piaci visszaélések megakadályozásával kell társulnia. A nemzetközi szervezetek – a *Nemzetközi Valutaalap (IMF)*, a *Világbank*, a *Világkereskedelmi Szervezet (WTO)*, az ENSZ – segítik ezt a folyamatot.¹⁹ A fejlődésnek ugyanakkor „fenntarthatónak” kell lennie (a kifejezést először a *Bruntland* korábbi norvég miniszterelnök asszony által készített ENSZ-jelentés használta a '80-as években), a környezetvédelmet tehát ez az álláspont is kiemelten fontosnak tartja.²⁰

A sokszínű alternatív közgazdaságtan hívei más véleményen vannak. Bírálataikat a 2008-ban kezdődött és még le nem zárult világválság felerősítette. Sokuk szerint a neoliberális gazdaság nem a világ, hanem a gazdagok jólétét növeli a szegények rovására. A globalizáció nem pusztán gazdasági automatizmusok eredménye, hanem üzleti csoportok igyekeznek azt előmozdítani (globalizmus), az IMF és a többi nemzetközi szervezet is az ő érdeküket szolgálja. Az állami (közösségi) tulajdon egyes helyzetekben hatékonyabb lehet, mint a privatizált vagyon. A gazdasági növekedés az erőforrások felélését, környezetszennyezést, fogyasztói személetet eredményez, ezért szerintük „fenntartható” fejlődés helyett annak tudatos korlátozására van szükség – összhangban a *Római Klub* egykori állásfoglalásával.

2. A POLITIKA

2.1. A főszereplők

A vezető országok

A hidegháborús korszak végét követően az *Amerikai Egyesült Államok* maradt a világ egyetlen országa, amely a *Föld* egészére kiterjedő hatalommal rendelkezik. Ez nemcsak gazdasági és katonai erejéből származik, hanem a tudományos életben, a csúcstechnológiákban játszott vezető szerepéből és kulturális kisugárzásából is fakad. Folytatódott az a folyamat, amely során a világ – és az internet – közvetítő nyelvén az angol, a nemzetközi pénzforgalom elszámolási alapjává a dollár, a tömegkultúra (viselet, étkezés, zene) mintájává az amerikai vált. Az *id. George Bush*, majd *Bill Clinton*, később *ifj. George W. Bush* elnökök által irányított *Egyesült Államok* befolyását részben közvetlenül, részben az egész világot behálózó érdekeltségei, szövetségesei, partnerei révén valósította meg. Épp emiatt azonban az *Egyesült Államok* hatalma nem korlátlan: akaratának elsősorban azok az államok szabnak határt, amelyek elég erővel és elszánással rendelkeznek ahhoz, hogy egy-egy régióban hatékonyan képviseljék saját érdekeiket.²¹

Európában az *Európai Unió* hiányzó vagy gyenge közös külpolitikája miatt inkább egyes országok, főleg *Nagy-Britannia*, *Franciaország* és *Németország* szerepe volt jelentős. *Nagy-Britannia* *John Major*, majd *Tony Blair* miniszterelnöksége alatt is az *Egyesült Államok* legszorosabb európai szövetségese volt. Jelentős befolyással bírt a világpolitikában a *Brit Nemzetközösségbe* tömörített gyarmatbirodalma révén is. *François Mitterrand*, majd *Jacques Chirac* elnökök *Franciaországa* viszont – a szövetségi viszony fenntartása mellett – hagyományosan az *Egyesült Államok* befolyásának gyengítésére törekedett, miközben volt afrikai gyarmatait saját érdekszférájának tekintette. A legerősebb gazdaságú *EU*-tagállam, a *Helmut Kohl*, majd *Gerhard Schröder* kancellárok által irányított *Németország* a szovjet uralom alól felszabadult *Kelet-Európában* tett szert rendkívül jelentős (gazdasági) befolyásra.

Ázsia legfontosabb hatalmává a korszakban *Kína* vált, amelynek természetes terjeszkedési célpontjai azok az övezetek, amelyek a XIX. század közepéig a kínai birodalom fennhatósága alá tartoztak. Ilyen *Délkelet-Ázsia*, *Közép-Ázsia* egy része és az orosz *Távol-Kelet*. A térség számos országában kínai bevándorlók ellenőrzik a gazdaság jelentős részét. A térség másik nagyhatalma *Japán*, amely szoros, de gyengülő szövetségi viszonyban volt az *Egyesült Államokkal*. *Oroszország* gazdaságának összeomlása miatt csak az ezredforduló után vált újra világpolitikai tényezővé. A korszakban előbb *Borisz Jelcin*, majd *Vlagyimir Putyin* volt az ország elnöke.²²

Nemzetközi szervezetek

Az *ENSZ* szerepe felértékelődött, mivel a *Biztonsági Tanács* működését a hidegháború éveitől eltérően ritkán bénította meg valamelyik állandó tag vétója. A *BT* húsz év alatt kétszer annyi (közel másfélezer) határozatot hozott, mint a korábbi négy és fél évtized alatt. A világszervezet a hidegháborús korszakban 14, 1990 és 2010 között viszont 45 békefenntartó akciót indított el, amelyeket gyakran bírálat ért késedelmességük, gyenge hatások vagy feltételezetten amerikai vagy európai érdekeket szolgáló voltak miatt. A másik legfontosabb szervezet, a *NATO* funkciója a hidegháború lezárultával kérdésessé vált. Csökkentette ütőerejét és az *ENSZ*-hez hasonló módon részt vállalt humanitárius akciókban. Felvette soraiba az egykori szovjet szatellit államokat és a három balti államot (*Magyarországot* 1999-ben).²³

Az iszlamizmus

Új típusú világpolitikai tényezőként jelentek meg a szélsőséges iszlamista szervezetek. Ideológiájuk az iszlám fundamentalizmuson alapul. Ennek lényege a vallási hagyományhoz, ezen belül a sariához (vallási törvénykezés) való visszatérés, amelytől az iszlám államok felemelkedését, a Nyugathoz mért gazdasági, társadalmi, hatalmi hátrányuk behozását remélik. Az iszlamizmus a XX. század utolsó évtizedeire az iszlám világ népszerű ideológiájává vált. Ennek oka részben az, hogy a demográfiai forradalom során szegény tömegek hagyták el eredeti lakóhelyüket, váltak gyökértelenné a (tíz)milliós nagyvárosokban, vagy lettek idegen bevándorlókká *Európában*. Számukra vonzóvá vált a minden muzulmánnt szorosabban egyesítő új ideológia. Népszerűségét növeli szervezeteinek karitatív és társadalomszervező tevékenysége is.²⁴

Az 1991-es *Öböl-háborút* követően az erőszakos iszlamista csoportok kerültek előtérbe. Közülük az *Oszama bin Laden* szaúdi üzletember által a '80-as évek végén alapított *al-Kaida* (=hálózat) vagy más néven *Iszlám Dzsihad* a leghírhedtebb: bankhálózattal, médiával, politikai vezető testületekkel és kiképzett terrorista-hadsereggel rendelkezik. Feltételezett afganisztáni, pakisztáni, iraki, szudáni bázisain túl láthatatlanul tevékenykedik a világ számos más pontján.²⁵

Egyes politológusok és a közvélemény egy része az iszlám, sőt általában véve a vallási fundamentalizmust okolja az erőszakért.²⁶ A vallási hagyományokhoz való ragaszkodás, a gyökerekhez való visszatérés azonban nem szükségszerűen erőszakos. A kereszténység például – épp evangéliumi gyökereihez visszatérve – ma már egyértelműen elítél minden erőszakot, de az iszlamista szervezetek többsége is mérsékelt álláspontot képvisel.²⁷ Vallási gondolkodók hosszabb ideje igyekeznek megfogalmazni az emberiség igazságos és békés életét megalapozó közös „világerkölc” szabályait.

2.2.Konfliktusok²⁸

Atomfegyverek

1990 után csökkent a *Föld* felfegyverzettsége, az *Egyesült Államok* és a *Szovjetunió* leszerelte nukleáris robbanófejeinek kétharmadát. Eltűnt egy atomfegyverekkel vívott újabb világháború rémképe. A leszerelt robbanófejek, ezek plutónium- vagy urántartalma és a fegyvergyártási technológia azonban – gyakran csempészúton – számos dél-amerikai, ázsiai, és afrikai országnak is birtokába jutott. A kommunista *Észak-Korea* fegyverkezése például folyamatos aggodalmat váltott ki az *Egyesült Államok* és szövetségesei körében. A nukleáris fegyverkészlet – immár részben a nemzetközi közösséghez kevesebb szállal kötődő államok kezében – továbbra is sokszorosan elegendő az emberiség elpusztításához.²⁹

A kommunizmus megszűntét követő háborúk

Csehszlovákia, *Jugoszlávia*, a *Szovjetunió* és *Afganisztán* esetében a kommunista rendszer megszűnése a több vagy sok nemzet által alkotott államok felbomlását is előidézte. *Csehszlovákia* 1993-tól békés úton kettévált *Csehországra* és *Szlovákiára*, a másik három esetben azonban véres konfliktusokra is sor került.

A soknemzetiségű *Jugoszlávia* hat tagköztársaságból (*Szerbia*, *Horvátország*, *Szlovénia*, *Macedónia*, *Bosznia-Hercegovina*, *Montenegró/Crna Gora*) állt, *Szerbián* belül a *Vajdaság* és *Koszovó* autonómiát élvezett. *Tito* 1980-as halála után újra felszínre kerültek az előző évtizedekben elfojtott nemzeti ellentétek. Ezeket az eltérő gazdasági fejlettség, a történelmi gyökerek és a vallási különbségek is szították. 1990-ben az első többpárti

Gyertyánfy András: Az elmúlt évtizedek egyetemes történelmének vázlata

választásokon mindenütt nacionalista jellegű pártok jutottak hatalomra. A következő évben a szerb dominanciát erősítő törekvésekre válaszul a többi tagállam kimondta függetlenségét, amit Szerbia fegyveres úton kívánt megakadályozni. A háború első szakasza 1991-től 1995-ig tartott. A szerb Jugoszláv Néphadsereg Szlovéniából néhány napos harc után kivonult, Horvátország és Bosznia szerbek lakta részein azonban önálló szerb államokat kiáltottak ki. A horvát hadseregnek sikerült végül visszafoglalnia a területeket, ami az ott őshonos szerb lakosság nagy részének az elűzésével járt. Bosznia-Hercegovinában pedig a NATO beavatkozását követően, az Egyesült Államok közvetítésével egy horvát-bosnyák és egy szerb tagállamból álló szövetségi állam jött létre. Az évtized második felében Szerbia a nagy többségében albánok lakta Koszovó elszakadását igyekezett megakadályozni. A NATO 1999-ben bombázta Szerbia katonai létesítményeit, hídjait, és Koszovó nemzetközi felügyelet alá került. Az új század első évtizedének végéig Koszovó és az addig Szerbiához hűséges Montenegró is kikiáltotta függetlenségét, így az egykori Jugoszlávia összesen 7 részre bomlott fel.

A délszláv válság a húsz esztendő egyik legvéresebb konfliktusa volt, Európa területén pedig a legvéresebb fegyveres konfliktus a II. világháború óta. A halálos áldozatok száma meghaladta a 300 ezret, és 1 milliónál is többen kényszerültek időlegesen vagy végleg elhagyni szülőföldjüket. A civil lakosság és a hadifoglyok ellen elkövetett számos erőszakos cselekmény újra megismertette Európával az etnikai tisztogatás fogalmát.³⁰

1991-ben a Szovjetunió 15 volt tagköztársasága (Oroszország, Ukrajna, Belarusz, Moldova; a Baltikumban Észtország, Lettország és Litvánia; a Kaukázusban Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán; 5 közép-ázsiai ország) békés úton vált el egymástól, a függetlenné vált államokban azonban több helyen nemzetiségi konfliktusok robbantak ki. Az Orosz Föderáción belül elhúzódó vitát eredményezett a központi hatalom és a több mint nyolcvan nemzetiségi jellegű, különféle szintű autonómiával rendelkező tartomány viszonya. Közülük a kaukázusi ingusok és csecsenek elszakadási törekvése robbantott ki háborút, amelyben iszlamista mozgalmak is szerepet játszanak, és amely már több mint 100 ezer halálos áldozatot követelt. A grúziai háborús konfliktusokban az abházok és oszétok lakta területek (orosz támogatással), Azerbajdzsánban egy örmény enklávét, a román többségű Moldovában pedig az ukrán jellegű Transznisztria (=Dnyeszteren túli) tartomány vívta ki fegyverrel de facto függetlenségét anélkül, hogy azt a nemzetközi közösség elismerte volna.

Afganisztánban a '90-es évek eleji szovjet csapatkivonást követően összeomlott a kommunista uralom. A zömmel iráni nyelveken beszélő és a szunnita iszlámhoz tartozó népcsoportok között polgárháború kezdődött, amelyben a szomszédos Pakisztán és Irán is szerepet játszott. A harcok eredményeképp a szélsőséges iszlám tálibok csoportja szerezte meg a hatalmat az ország legnagyobb része felett, és hozott létre a sariát szigorúan követő iszlám államot. A tálibok uralmát a 2001-es amerikai beavatkozás megdöntötte, de a háború ezután is folytatódott. A szomszédos Tádzsikisztánra is kiterjedő konfliktus egyes becslések szerint 1 milliónál is több – jelentős részben polgári – halálos áldozatot követelt.

A gyarmati világ megszűntét követő háborúk

A háborúk következő csoportját azok a konfliktusok alkották, amelyek a gyarmati világ megszűntével felszínre kerülő nemzeti és törzsi ellentétekből fakadtak, az előző évtizedek hasonló eseményeinek folytatásaként. A biztató kezdet ellenére a korszak végéig súlyosbodott a palesztinok (közvetve az arab világ) és Izrael konfliktusa. 1988-ban a Jasszer Arafat vezette Palesztin Felszabadítási Szervezet elismerte Izrael létét és bejelentette, hogy megelégszik az Izrael által 1967-ben elfoglalt részek, tehát a történelmi Palesztina 22%-ának visszaadásával. Ezt 1993-ban az oslói egyezményben Jichak Rabin izraeli miniszterelnök el

is fogadta. *Rabint* azonban egy zsidó szélsőséges meggyilkolta, és *Izrael* a területet a megállapodott határidőig nem adta át. Részben, mert annak majdnem felére időközben zsidók telepedtek le, részben, mert *Izrael* számára a béke kockázat: nem biztos, hogy meghozná a végleges kiengesztelődést, és véget vetne a szándéknak, hogy az arabok megsemmisítsék *Izraelt*. Az egyezmény kudarcra miatt az ezredforduló után újra az erőszaké lett a szó: lezajlott a második palesztin felkelés („intifada”), később *Izrael* bombázta a palesztinoknak átadott, sűrűn lakott *Gázai-övezetet* az onnan érkező támadó rakétákra hivatkozva.³¹

A legsúlyosabb poszt-koloniális konfliktusok *Fekete-Afrikát* sújtották, ahol két évtized alatt több tucatnyi háborúra és fegyveres lázadásra került sor. Kiváltó okaik között gyakran szerepelt a küzdelem az erőforrásokért: az arany-, gyémánt- vagy rézbányákért, a faanyagért, a *Szahara* környékén az egyre fogyó termőföldért és ivóvízért. A harcokat gyakran kísérte nemi erőszak, megcsonkítás, kínzás, népirtás, a lakókörnyezet teljes lerombolása, gyerekkatonák bevetése. Csak a három legnagyobb konfliktussorozat – *Kongó* és környéke (*Ruanda*³², *Burundi*), *Szudán* és *Szomália* háborúi – a becslések szerint 6-7 millió ember életét követelte, és jóval többen váltak földönfutóvá. A fegyverek mindehhez a fejlett világból érkeztek. Reményt keltő példa azért a Földnek ezen a részén is akadt. *Dél-Afrikában* 1990-től erőszak- és bosszúmentesen felszámolták a fehérek által addig fenntartott apartheid rendszert, az évtizedekig bebörtönzött *Nelson Mandela* lett az ország első fekete bőrű választott elnöke.³³ Az ugyanezekben az években zajló, százezrek halálát okozó *libériai* polgárháborúnak részben civil összefogás – a *Women Peace and Security Network Africa* nőmozgalma – vetett véget, az elnöki székbe juttatva *Ellen Johnson Sirleafet*, a kontinens első és egyelőre egyetlen választott női államfőjét.

Az Egyesült Államok háborúi

Ebben a korszakban is volt rá példa, hogy az *Egyesült Államok* fegyveres erővel érvényesítette akaratát. 1991-ben az *Öböl-háborúban* – brit, francia és más szövetséges részvétellel – a Föld olajkincsének 1/10-ét birtokló *Kuvaitot* szabadította föl az iraki megszállás alól. A szabadság nevében és az ENSZ felhatalmazásával indított háború eléggé nyilvánvalóan szolgálta az *Egyesült Államok* és más nyugati államok gazdasági érdekeit is.

A '90-es évek végétől indított akciók indoka a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem lett. Az *al-Kaida* ezekben az években több terrorcselekményt hajtott végre amerikai érdekeltségek ellen, leghírhedtebb a 2001. szeptember 11-i merényletsorozat volt. Ennek során a terroristák 4 utasszállító repülőgépet térítettek el, melyek közül egy-egy a *New-York-i World Trade Center* iker felhőkarcolóiba repült bele, amelyek leomlottak, egy pedig a washingtoni *Pentagon* (Hadügyminisztérium) épületébe csapódott. A hírtelevíziók által percekben belül élőben közvetített, 3000 áldozatot követelő merénylet sokkolta a világ közvéleményét. Az ezekre válaszul indított „terror elleni háború” az *al-Kaida* és hasonló szervezetek bázisainak felszámolására irányult a világ több pontján, *Nagy-Britannia*, a NATO és más amerikai szövetségesek részvételével, ENSZ felhatalmazás alapján vagy anélkül, az *Egyesült Államok* közvetlen fenyegetettségére hivatkozva. 2001 őszén került sor az *al-Kaida* egyik központjának tartott *Afganisztán* elleni támadásra, amely még egy évtizeddel később is folyt a peremvidékekre szorult, gerilla-harcmodort folytató tálibok ellen. 2003-ban az *Egyesült Államok* és szövetségesei *Irakot* támadták meg arra hivatkozva, hogy tömegpusztító fegyvereket birtokol. Bár az invázió gyors sikerrel járt, a sok tízezer ember haláláért felelős diktatúra megbukott, az országban azóta sem sikerült helyreállítani a rendet.³⁴

A terror elleni háborút több okból bírálta a fejlett világ közvéleménye. Az amerikai katonai beavatkozás ellentétes eredményre vezet akkor, ha növeli az *Amerika-ellenességet*

és ezzel az iszlám szélsőségesek népszerűségét. A terroristák elleni harc mögött az *Egyesült Államok* más gazdasági, politikai, katonai érdekei is meghúzódhatnak, ahogy ez Irak esetében nyilvánvalóvá is vált: iraki tömegpusztító fegyverek nem léteztek, sőt – mint később kiderült – az amerikai és brit vezetők ezt már a támadáskor is tudták. A fegyveres akciók és az általuk előidézett tartós polgárháborús helyzet számos ártatlan civil életét követelték hosszú éveken keresztül.

3. KULTÚRA ÉS ÉLETMÓD

A fogyasztói társadalom

A fejlett országok társadalmá régóta fogyasztói társadalom. A fogyasztás bővülése – ami a gazdasági növekedés eredménye és egyben feltétele – az anyagi jólét növekedését jelenti. Ez felszabadíthatja az embereket a megélhetésért végzett munka kényszere alól, idejük egyre nagyobb részét fordíthatják közéleti és önkéntes munkára, pihenésre, szórakozásra, családi életükre. Az is igaz azonban, hogy a jólét kényelmessé, anyagiassá, önzővé teheti az embert.

Az információs társadalom

Az információs társadalom a korszak meghatározó új jelensége, melyet az információs-technológiai forradalom eredményezett. Ennek társadalmat, életmódot, mentalitást átalakító hatását ma még nem lehet felmérni, de nagyon valószínű, hogy az a korábbi ipari forradalmakéhoz mérhető. Az élet sok területe kedvező módon alakul át: a munka-tanulás, az ügyintézés-vásárlás, a kapcsolattartás-szórakozás könnyebbé, olcsóbbá és gyorsabbá válik. Növekedhet a hatalom demokratikus ellenőrzése és a hatalomban való civil részvétel.³⁵

Eközben negatív jelenségeket is tapasztalni lehet. Ilyen az információ-dömping, amelynek feldolgozása időt, értelmi és érzelmi igénybevételt jelent. Ilyen továbbá a reklámozás megnövekedett lehetősége, ezzel összefüggésben a médiatartalmak színvonalának csökkenése. A reklámok célja a fogyasztási szokásoknak az eladó (és nem a vásárló) érdekei szerinti alakítása, az egyén világszemléletében a reklámozott javak és a megszerzésükért tett erőfeszítés fontosságának növelése. Károsan hathatnak az ember önértékelésére (pl. a testkép vagy az anyagi-társadalmi helyzet megítélésében) is. A technika egyre inkább lehetővé teszi a személy fogyasztói szokásainak nyomon követését és ez által még hatékonyabb befolyásolását. A műsorok alacsony értelmi, esztétikai, erkölcsi színvonala pedig abból ered, hogy a kereskedelmi médiumok célja – a közszolgálatiakkal szemben – nem a tömegtájékoztatás, hanem a reklámokból származó nyereségképzés, ami nézettségükkel arányos. A filmek esetén ehhez hasonlóan különbség tehető közönségfilm és művészfilm között: az előbbit a producer véglegesíti és az a kasszasikert szolgálja, az utóbbi a rendező alkotása és művészi önkifejezése.

Az információs technológia új formában teszi lehetővé a fantázia világában, a virtuális (= nem létező, lappangó, lehetséges) valóságban való elmerülést (közösségi oldalak, játékok, pornográfia stb.). A világ vagy az egyén valóságától való elfordulás – valóságos emberi igényként vagy pótszerként? – minden korban előfordult. A lehetőségek most bővültek, és velük együtt a kétségek is fokozódtak.

A fogyasztói-információs társadalom jellemzői az egész Földön hasonlóak. A világ tömegkultúrája és életmódja ma egységesebb, mint a korábbi korszakokban („*Mc World*”).³⁶

Ellenkultúra

Ellenkultúrának nevezzük a szembenállást egy adott korszak jellemző kulturális szokásaival. A jelen ellenkultúrája sokszínű, gyakran a nemzeti, helyi, vallási vagy történelmi kötődéseket hangsúlyozza a globális újdonságokkal szemben.³⁷ Kapcsolatba hozható az alternatív közgazdasági elméletekkel és az amerikai világrend bírálataival.

Számos civil szervezet és vallási közösség fogalmaz meg kritikát a fennálló gazdasági, politikai, kulturális rend egy-egy elemével kapcsolatban. Legnagyobb hatása ezek közül alighanem a *katolikus egyháznak* van, amelyet hatalmas taglétszámának, az egész világon való jelenlétének, egységes szervezetének és a pápa erkölcsi tekintélyének köszönhet.

4. AZ EURÓPAI UNIÓ

Európai identitásunk

Az ókori görögök nevezték el a lakóhelyüket övező földrészeket *Európának*, *Ázsiának* és *Líbiának*. A mitológia szerint *Európé* főnóciái királylányt *Ázsia* és egy akkor még névtelen kontinens is a magáénak akarta, ám *Zeusz* bika képében elrabolta őt és *Kréta* szigetére vitte, ahol szerelmükből *Minósz* kréti király született. A második legkisebb kontinensnek – földrajzilag *Eurázsia* nyugati félszigetének – kelet felé nincsenek egyértelmű határai. A kora középkorban a kontinens nyugati felén létrejött keresztény királyságok összességét értették alatta, az első ezredfordulótól pedig már az új, középen és a keletebbre fekvő hasonló államokat is. *Európa* és az európaiság akkor és azóta is egyrészt közös anyagi és szellemi kultúrát jelent: életmódot és technikai eszközöket, tudományos eredményeket és művészeti stílusokat, a keresztény vallást, nyelvrokonságot és nyelvi kölcsönhatásokat. Másrészt közös történelmet: gazdasági, társadalmi, politikai, mentalitásbeli jelenségeket; ellentéteket, szövetségeket, közös veszedelmek és közös vállalkozások emlékét.

Harmadrészt e kettő által kialakított közös meggyőződéseket, melyek közül talán kiemelhető

- jellegzetesen európai hitünk, hogy lehetséges az emberi élet jobbá tételé, s hogy szükséges az erre irányuló szüntelen igyekezet, ezzel összefüggésben;
- az értelem és a szorgalmas munka nagyra becsülése.

Mindez más kultúrákban vallási és történelmi okokból gyengébb lehet, innen fakadhat az európai emberre nagyobb mértékben jellemző kritikai szellem, nyugtalanság, türelmetlenség. Zsidó-keresztény örökség

- az emberi méltóság tisztelete és az egyenlőség, melyek ma már az ENSZ alapelvei közé tartoznak, de a fehér világon kívül gyakran másképp értik vagy érvényesítik azokat, hasonlóképpen;
- a rászorulókkal vállalt szolidaritás erkölcsi parancsa.

Az eddig említettekből fakadóan és a gyarmatosítás történelmi örökségeként

- a Föld más részeiért vállalt felelősség.

Történelmi tapasztalatunkból következik ugyanakkor, hogy

- a fejlődés hosszú, szerves folyamat, helyi sajátosságokkal;
- a háború és az erőszak ma már nem elfogadható eszköz.

E két utóbbi jellemző kissé megkülönböztet minket *Észak-Amerika* lakóitól is.

Az európai identitás fenti jellemzőiből szinte szükségszerűen következik az integráció. De az is, hogy e törekvés állandó válságra, útkeresésre van ítélve. Végül pedig, hogy európainak lenni talán azt is jelenti: küldetést teljesíteni a világban.

Az integráció története

Az európai egység gondolata sok évszázadra nyúlik vissza. A második világháborút követően a célkitűzést *Winston Churchill* újította fel 1946-ban, a *zürichi* egyetemen elmondott híres beszédében, amelyben egy *Európai Egyesült Államok* létrehozásának szükségességéről beszélt. Ennek akkor három indoka volt:

1. a *német-francia* megbékélés előmozdítása;
2. a *szovjet* fenyegetés elleni védekezés;
3. az *Egyesült Államok* gazdasági befolyásának csökkentése.

A hidegháború kialakulása miatt azonban az integrációs törekvésekben egyelőre csak a nyugati tömb országai vehettek részt.

Az európai országok az *Egyesült Államok* tagállamainál jóval nagyobb mértékben különböznek egymástól nyelvi és történelmileg. A kezdeti integrációs kísérletek ezért csak korlátozott eredményt hoztak. Az első ilyen volt az 1949-ben létrejött, *Strasbourg* székhelyű *Európa Tanács* (*Council of Europe*), amelynek tagállamai kulturális és emberi jogi kérdésekben működtek együtt. Az ET azóta is önálló szervezetként működik és működteti az *Emberi Jogi Bíróságot*. Ma már minden európai ország tagja, beleértve *Oroszországot*, *Törökországot* és a *kaukázusi államokat*. Néhány évvel később sovány eredményt hozott a katonai integrációra irányuló törekvés is: közös európai hadsereg helyett csak a védelmi politika összehangolásáról állapodtak meg. Ennek a *Nyugat-európai Unió* (WEU) néven megalakult szervezetnek azonban a *NATO* árnyékában alig volt jelentősége.

A sikert azután a gazdasági integráció hozta meg. *Robert Schuman* francia külügyminiszter 1950-ben tette közzé tervét, amely szerint a gazdasági együttműködésnek kell majd elvezetni az óhajtott szorosabb politikai egységhez. A Schuman-terv alapján jött létre 1951/52-ben *Nyugat-Németország*, *Franciaország*, *Olaszország* és a *Benelux-államok* között az *Európai Szén- és Acélközösség* (az első dátum a szerződés aláírásának, a második a tagállamok általi ratifikálást követő hatályba lépésnek az idejét jelöli). Az *ESZAK* célja a szén és a vasérc – alapvető háborús nyersanyagok – kitermelésének közös felügyelet alá helyezése volt. 1957/58-ban ugyanezek az országok hozták létre az atomenergia békés célú felhasználását szabályozó *Európai Atomenergia-Közösséget* (*EURATOM*) és a gazdaság egészére vonatkozó *Európai Gazdasági Közösséget* (*EGK*). Mindkét szerződést 1957. március 25-én írták alá *Rómában*. A szélesebb hatókörű *EGK*-szerződés az európai integráció legfontosabb alapító okmányának tekinthető, ezt szokás másképpen *Római szerződésként* is említeni. Az aláírás dátuma szimbolikus jelentőségű: ez a karácsonyt 9 hónappal megelőző nap a születendő életre való várakozás kezdetének, a bibliai angyali üdvözlésnek az ünnepe. *Schuman*, *Konrad Adenauer* német kancellár, *Alcide de Gasperi* olasz miniszterelnök és *Charles de Gaulle* francia elnök kereszténydemokrata politikusok voltak, és az európai integráció jórészt az ő művük volt. Néhány évvel később a közösségeket irányító intézményeket egyesítették, de megmaradt jogi különállásuk, ezért évtizedeken át *Európai Közösségeknek* nevezték őket.

A *Közösségek* az elmúlt több mint fél évszázad alatt fokozatosan bővültek. A hidegháború végéig az *Egyesült Királyság*, *Írország* és *Dánia*, majd *Görögország*, *Spanyolország* és *Portugália* lépett be, 1990 után először a Nyugat politikailag keleti peremvidékének számítható *Ausztria*, *Svédország* és *Finnország*, 2004-ben a *visegrádi négyek*, a *három balti állam*, *Szlovénia*, *Málta* és *Ciprus*, végül 2007-ben *Románia* és *Bulgária*, 2013-ban pedig *Horvátország* vált taggá. Jelenleg tehát 28 a tagok száma, de várható *Izland* és a *Balkán* még hiányzó országainak felvétele is. *Törökország* csatlakozásáról viták folynak. *Svájc* és *Norvégia* nem tagja az EU-nak, de alkalmazza

szabályainak nagy részét. A 28 tagú *Unió* közel félmilliárd lakójával *Kína* és *India* után a világ harmadik legnépesebb „országja”.³⁸

Az *Unió* lényege

Eközben a tagállamok együttműködése egyre „mélyebbé” vált. A *Római szerződés* eredetileg két gazdasági tényező, az áruk és a szolgáltatások szabad áramlását irányozta elő. Erre szolgált a szabadkereskedelmi övezet (egymás közötti vámok és más kereskedelmi akadályok tilalma) és a vámunió (nem tagországokkal szemben alkalmazott egységes, közös vámtarifa). Ezek fokozatos megvalósulása jelentette a *Közös Piac* (Common Market) létrejöttét, amit évtizedeken át az *Európai Közösségek* szinonimájaként használtak. Később két tényező: a személyek (munkavállalók, cégek) gazdasági célú áttelepedése és tőke (befektetések) szabad mozgása vált lehetővé, ekkortól közös piac helyett a belső piac fogalmat használták. Az *euró* bevezetésével (jelenleg 17 országban) 2002-től egy újabb integrációs szint: a gazdasági és pénzügyi unió jött létre. Ezzel párhuzamosan az együttműködés – *Schuman* egykori víziójának megfelelően – fokozatosan más, nem gazdasági területekre is kiterjedt, például környezetvédelem, oktatás, kultúra, fogyasztóvédelem, vagy a személyek nem gazdasági célú szabad mozgása (*Schengeni egyezmény*, 1985/1995). Az 1992/1993-ban létrejött *Maastrichti szerződés* – amellet, hogy meghatározta az *euró* bevezetésének ütemtervét – az *EGK* nevéből törölte a „gazdasági” kifejezést, létrehozta a belügyi, külügyi, igazságügyi együttműködést és az európai állampolgárságot, mely utóbbi elsősorban az Unión belüli szabad mozgást és letelepedést jelenti. Bevezette az *Európai Unió* elnevezést, amely a köznapi használatban az *Európai Közösségek* helyébe lépett.

Az *EU* az *Egyesült Államoktól* eltérően nem szövetségi állam, inkább a lazább összetartozást jelentő államszövetség kategóriába sorolható. Különlegessége, hogy

1. a közös ügyeknek nem a régebbi korokban szokásos külügy és hadügy képezi a magját, hanem a gazdaság;
2. az Unió és a tagállamok hatáskörei nincsenek mereven szétválasztva, számos (főleg nem gazdasági) hatáskör párhuzamos a tagállamokéval.³⁹

Az *Uniónak* fővárosa nincs, de legtöbb fontos intézménye *Brüsszelben* van, hivatalos nyelve a tagállamok valamennyi hivatalos nyelve, munkanyelve az angol, a francia és a soros elnökséget ellátó ország nyelve. A zászlaján *Szűz Mária* ábrázolásának egy szimbóluma, a csillagkorona látható kék alapon, himnusza az *Örömóda Beethoven IX. szimfóniájából* (szöveg nélkül).

Az *Unió* intézményei és költségvetése

Az *Európai Parlament* (*European Parliament*) tagállamonként meghatározott számú tagját ma már közvetlenül választják, ötévente egyszerre minden tagállamban, a tagállam által meghatározott módon. A tagállamra jutó képviselők száma nem egyenesen arányos a lakosságszámmal: például a 400 ezres *Máltának* 5, a 80 milliós *Németországnak* 99 képviselője van. *Magyarország* 22 képviselőt választ, ehhez jön 4, a szomszédos országokban megválasztott magyar képviselő. A képviselők összlétszáma 766. Nem tagállami, hanem pártfrakciók tagjaként végzik tevékenységüket. A parlament székhelye *Strasbourg*, de a bizottsági üléseket *Brüsszelben* tartják. Fő feladata a jogalkotás, amelyet mindig a *Tanáccsal* együtt végez. Első elnöke *Robert Schuman* volt.

Az *Európai Unió Tanácsa* (*Council of the EU*), röviden *Tanács* tagjai a tagállamok miniszterei. A napirenden lévő ügynek megfelelő szakminiszterek, általános kérdésekben a külügyminiszterek tanácskoznak. A *Tanács* a jogalkotás másik – a *Parlamentnél* erősebb

Gyertyánfy András: Az elmúlt évtizedek egyetemes történelmének vázlata

hatáskörű – tényezője, ahol a tagállamok érdekei ütköznek. A döntéshozatal szabályai bonyolult módon igyekeznek megteremteni a nagy és a kis államok egyensúlyát. Minden tagállamnak meghatározott számú szavazata van (az arányok itt is a kis államoknak kedveznek), a legtöbb esetben az igenlő döntéshez a szavazatok közel háromnegyede mellett az is kell, hogy a tagállamok többsége igennel szavazzon, és e tagállamok képviseljük az *Unió* lakosságának legalább 62%-át.

Az ügyek viteléért minden félévben egy tagállam („az *Unió Tanácsának* soros elnöke”) felelős. A *Tanács* üléseinek napirendjét a soros elnök tagállam határozza meg, és az üléseket az adott országot képviselő miniszter vezeti. A legfontosabb kérdésekben, és azokban az ügyekben, amelyekben a miniszterek nem tudtak megegyezni, az *Európai Tanács* dönt (European Council, nem azonos az e fejezet elején említett *Európa Tanácssal*). Ennek tagjai a tagállamok miniszterelnökei (négy tagállam esetében a köztársasági elnök). Az *EiT* félévente általában kétszer ül össze, gyakran a soros elnök tagállamban.

Az *Európai Unió Bizottsága* (*Commission of the EU*), röviden *Bizottság* egy-egy tagját a tagállami kormányok (elnökét az *Európai Tanács*) jelölik ki. A biztosok mégsem tagállamukat képviselik, hanem egy-egy politikai területért, tárcáért felelősek. Hivatalaikat főigazgatóságoknak nevezik. A *Bizottság* feladata hasonló a tagállami kormányokéhoz: előkészít és végrehajt. Székhelye *Brüsszel*.

Az *EU Bírósága* (*Court of Justice of the EU*) *Luxemburgban* működik. Ide is minden tagállam egy-egy tagot jelöl. A tagállamoktól és az EU más intézményeitől független bírák fő feladata annak vizsgálata, hogy a tagállami jogszabályok nem ütköznek-e az uniós jogba (hasonlóan ahhoz, ahogy egy tagállami alkotmánybíróság a tagállami jog alkotmányosságát vizsgálja).

Az *Uniónak* több tucat további intézménye más-más tagállamban található. Legfontosabb az eurót kibocsátó, *frankfurti* székhelyű *Európai Központi Bank*.

Az uniós költségvetés bevételei részben saját forrásokból, például a vámokból származnak, részben a tagállamok GDP-arányos befizetéseiből. A kiadások között nagy tételt képez a mezőgazdasági és a regionális politika költsége. Az előbbi célja az, hogy megőrizze a tagállamokban a hagyományos mezőgazdasági termelést, a vidék arculatát – gondolhatunk itt a francia vagy holland sajtokra, több tagállam híres borvidékeire stb. – annak ellenére, hogy az uniós termékek a világpiacon nem versenyképesek. Az ebben nem érdekelt országok állandóan vitatják e kiadási tétel szükségességét és nagyságát, az *Egyesült Királyság* például erre hivatkozva kevesebbet ad be az uniós költségvetésbe. *Magyarország* és társai csatlakozásakor megnőtt a mezőgazdasági politika haszonélvezőinek száma, de ugyanekkor az Unió csökkentette az egységnyi földterületre kifizetendő támogatások nagyságát. A regionális politika célja az átlagnál fejletlenebb uniós régiók felzárkóztatása. Tehát a gazdag országok pénzéből fejlesztik a déli és keleti országok infrastruktúráját, iparát stb. Az *Unióban* így vannak nettó befizető tagállamok (akik többet fizetnek be, mint amennyit kapnak) és nettó haszonélvezők (fordítva). *Magyarország* ez utóbbiak közé tartozik.⁴⁰

Az uniós jogrendszer

Az uniós jog a tagállamokétól különálló jogrendszert képez. Az úgynevezett elsődleges jogforrások a tagállamok által kötött nemzetközi egyezmények, például a *Római szerződés*, a *Maastrichti szerződés* vagy a *Schengeni egyezmény*. A másodlagos jogforrások az uniós intézmények – elsősorban a *Tanács* és a *Parlament* – által alkotott jogszabályok: ezeket rendeletnek, irányelvnek vagy határozatnak nevezik. A jogforrások harmadik csoportját képezik az *Európai Bíróság* ítéletei. Az uniós jogot az *Unió Hivatalos Lapjában* hirdetik ki a

hivatalos nyelveken. Ennek számai és a hatályos uniós jog megtalálható a <http://eur-lex.europa.eu/> helyen. Az eredeti uniós jogszabályokkal azonban nem csak az egyszerű polgár, hanem a jogalkalmazó ügyvéd vagy bíró is ritkán találkozik. Ennek oka az, hogy átültetik őket tagállami jogszabályokba (*Magyarországon* törvényekbe és rendeletekbe), ami hol pontos fordítást, hol meghatározott keretek közötti adaptálást jelent. A tagállami jogszabályok utalnak uniós eredetükre, általában a szöveg elején vagy végén. Egy példa:

Az elektronikus hírközlési szolgáltatásokról szóló 229/2008. (IX. 12.) Korm. rendelet 13. § Ez a rendelet a (...) 2002. március 7-i 2002/22/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 22. cikk rendelkezéseinek való megfelelést szolgálja.

Ha uniós eredetű jogszabály értelmezésével kapcsolatban egy tagállam bíróságának kétsége támad, eljárását felfüggesztve ügynevezett előzetes döntést kérhet (sőt másodfokon kérni köteles) az *Európai Bíróságtól*.⁴¹

IRODALOM

- DAHRENDORF, Ralf (2002): A 21. század kapujában. In: HOWARD, Michael – LOUIS, Wm. Roger (szerk.): *Oxford világtörténet a 20. században*. Napvilág Kiadó, Budapest. 408-418.
- *Európai Unió*. Uniós jog.
http://europa.eu/eu-law/index_hu.htm (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- FONTAINE, Pascal (2010.): *Európa 12 leckében*. Európai Unió.
<http://bookshop.europa.eu/hu/eur-pa-12-leck-ben-pbNA3110652/> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- *Hogyan működik az Európai Unió? Útmutató az EU intézményeihez* (2013). Európai Unió.
<http://bookshop.europa.eu/hu/hogyan-m-koedik-az-eur-pai-uni--pbNA3212336/>
(Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- LOUIS, Wm. Roger (2002): A 20. század lezárása. In: HOWARD, Michael – LOUIS, Wm. Roger (szerk.): *Oxford világtörténet a 20. században*. Napvilág Kiadó, Budapest. 393-407.
- MARÓTH Miklós (2002): Az iszlám. *Magyar Tudomány* 2.szám, 134.
<http://www.matud.iif.hu/02feb/maroth.html> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- ROMSICS Ignác (2007): *A 20. század rövid története*. Rubicon-Ház Bt., Budapest.
- ROSTOVÁNYI Zsolt (2007): Politikai, kulturális és gazdasági lehetőségek és kihívások. In: MARÓTH Miklós – ROSTOVÁNYI Zsolt – VÁSÁRY István: *Korunk és az iszlám. Politikai, kulturális és gazdasági lehetőségek és kihívások*. MTA-MEH kutatási program összefoglalója, 159-168.
http://mta.hu/fileadmin/2007/11/MeH-MTA%20IV_158-170.pdf (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- ROSTOVÁNYI Zsolt (2010): A „totalizáló iszlámtól” a „szekularizált iszlámig”. Az iszlám civilizáció a retraditionalizáció és modernizáció kettős szorításában. *Grotius*.
http://www.grotius.hu/doc/pub/DFVQTU/2010_110_rostovanyi_zsolt.pdf (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- RYAN, Alan (2002): A globális kultúra megszületése. In: HOWARD, Michael – LOUIS, Wm. Roger (szerk.): *Oxford világtörténet a 20. században*. Napvilág Kiadó, Budapest. 87-102.

Gyertyánfy András: Az elmúlt évtizedek egyetemes történelmének vázlata

- SABBAN, Michel [2010]: Kiengesztelődés a Szentföldön? *Távlatok*.
<http://www.tavlatok.hu/net/cikk015szentfold.htm> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- *The Club of Rome*. Limits to Growth (1972).
<http://www.clubofrome.org/?p=1161> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- *The World at Six Billion* (é.n.) UN Report.
<http://www.un.org/esa/population/publications/sixbillion/sixbilpart1.pdf> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- *UN Global Issues*. Environment.
<http://www.un.org/en/globalissues/environment/> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- *Wikipedia*. List of wars.
http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars_1990%E2%80%932002, (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars_2003%E2%80%932010 (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- *World Bank Open Data*. Current GDP, Annual growth of GDP, Current GDP per capita.
<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (Utolsó letöltés: 2014.02.20))
- *World Hunger Education Service*. 2013 World Hunger and Poverty Facts and Statistics.
<http://www.worldhunger.org/articles/Learn/world%20hunger%20facts%202002.htm>
(Utolsó letöltés: 2014.02.20)

ABSTRACT

Gyertyánfy, András

A General Historical Outline of the Past Decades

The study goes into the history of the last decade of the 20. and the first decade of the 21. century. Chapters 1 to 3 explain economic, political and cultural world phenomena, followed by a Chapter 4 on European integration including its history before 1990. The text was originally conceived for the purposes of social education in the secondary school. Now it may be helpful in teaching history, as the era has been inserted to the new frame curriculum of history as an independent chapter entitled European integration and the fulfilment of globalization.

JEGYZETEK

¹ ROMSICS IGNÁC (2007): *A 20. század rövid története*. Rubicon-Ház Bt., Budapest, 394.

² ROMSICS (2007) 394-395.

- ³ ROMSICS (2007) 395. és DAHRENDORF, Ralf (2002): A 21. század kapujában. In: HOWARD, Michael – LOUIS, Wm. Roger (szerk.): *Oxford világtörténet a 20. században*. Napvilág Kiadó, Budapest, 409.
- ⁴ ROMSICS (2007) 398.
- ⁵ ROMSICS (2007) 399.
- ⁶ DAHRENDORF (2002) 416.
- ⁷ ROMSICS (2007) 396-397. és DAHRENDORF (2002) 410.
- ⁸ ROMSICS (2007) 388.
- ⁹ ROMSICS (2007) 389.
- ¹⁰ *World Bank Open Data*. Current GDP, Annual growth of GDP.
<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- ¹¹ *World Bank Open Data*. Current GDP per capita.
<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- ¹² *The World at Six Billion* (é.n.) UN Report. 4-6.
<http://www.un.org/esa/population/publications/sixbillion/sixbilpart1.pdf> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- ¹³ *The World at Six Billion* (é. n.) 10-11.
- ¹⁴ DAHRENDORF (2002) 411-412.
- ¹⁵ *World Hunger Education Service: 2013 World Hunger and Poverty Facts and Statistics*.
<http://www.worldhunger.org/articles/Learn/world%20hunger%20facts%202002.htm> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- ¹⁶ DAHRENDORF (2002) 412.
- ¹⁷ *The Club of Rome*. Limits to Growth (1972).
<http://www.clubofrome.org/?p=1161> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- ¹⁸ *UN Global Issues*. Environment.
<http://www.un.org/en/globalissues/environment/> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- ¹⁹ LOUIS, Wm. Roger (2002): A 20. század lezárása. In: HOWARD, Michael – LOUIS, Wm. Roger (szerk.): *Oxford világtörténet a 20. században*. Napvilág Kiadó, Budapest, 407. és DAHRENDORF (2002) 414., 417.
- ²⁰ *UN Global Issues*. Environment.
- ²¹ ROMSICS (2007) 400, 402.
- ²² ROMSICS (2007) 402.
- ²³ ROMSICS (2007) 400, 401.
- ²⁴ MARÓTH Miklós (2002): Az iszlám. *Magyar Tudomány* 47. (108.) évf. 2. szám, 134. 9. pont
<http://www.matud.iif.hu/02feb/maroth.html> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
és ROSTOVÁNYI Zsolt (2007): Politikai, kulturális és gazdasági lehetőségek és kihívások. In: Maróth Miklós – Rostoványi Zsolt – Vásáry István: *Korunk és az iszlám. Politikai, kulturális és gazdasági lehetőségek és kihívások*. MTA-MEH kutatási program összefoglalója, 160., 163.
http://mta.hu/fileadmin/2007/11/MeH-MTA%20IV_158-170.pdf (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- ²⁵ ROMSICS (2007) 406.
- ²⁶ DAHRENDORF (2002) 410-411., 418. hivatkozik Samuel P. HUNTINGTON *A civilizációk összeecsapása és a világrend átalakulása* c. könyvére (1996). (Újabb kiadás: Európa, Budapest, 2014.)
- ²⁷ ROSTOVÁNYI ZSOLT (2010): A „totalizáló iszlámtól” a „szekularizált iszlámig”. Az iszlám civilizáció a retraditionalizáció és modernizáció kettős szorításában, *Grotius*, 5. évf. 1. sz. 44.
http://www.grotius.hu/doc/pub/DFVQTU/2010_110_rostovanyi_zsolt.pdf (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- ²⁸ A fejezet adatai a *Wikipedia*. List of wars és aloldalaiból származnak.
http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars_1990%E2%80%932002 (Utolsó letöltés: 2014.02.20),
http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars_2003%E2%80%932010 (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- ²⁹ ROMSICS (2007) 402.
- ³⁰ Ld. még LOUIS (2002) 403-404.
- ³¹ SABBAB, Michel (2010): Kiengesztelődés a Szentföldön? *Távlatok*.
<http://www.tavlatok.hu/net/cikk015szentfold.htm> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)
- ³² Ld. még LOUIS (2002) 404.
- ³³ LOUIS (2002) 399.
- ³⁴ ROSTOVÁNYI (2007) 162-163., 165.
- ³⁵ DAHRENDORF (2002) 415.
- ³⁶ RYAN, Alan (2002): A globális kultúra megszületése. In: HOWARD, Michael – LOUIS, Wm. Roger (szerk.): *Oxford világtörténet a 20. században*. Napvilág Kiadó, Budapest, 88.

³⁷ Vö. DAHRENDORF (2002) 412-413. negatív értékelésével.

³⁸ Ld. még FONTAINE, Pascal (2010): *Európa 12 leckében*. Európai Unió.10-19.

<http://bookshop.europa.eu/hu/eur-pa-12-leck-ben-pbNA3110652/> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)

³⁹ Felsorolásukat ld. FONTAINE (2010) 36.

⁴⁰ Ld. még FONTAINE (2010) 20-27., 31-35. és *Hogyan működik az Európai Unió? Útmutató az EU intézményeihez* (2013). Európai Unió.

<http://bookshop.europa.eu/hu/hogyan-m-koedik-az-eur-pai-uni--pbNA3212336/> (Utolsó letöltés: 2014.02.20)

⁴¹ Ld. még *Európai Unió*. Uniós jog.

http://europa.eu/eu-law/index_hu.htm (Utolsó letöltés: 2014.02.20)